

Montse Batllori i Avel·lina Suñer (Universitat de Girona)

La formació de connectors complexos causals i finals

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ: LES CAUSALS DINTRE DEL MARC ORACIONAL I DINTRE DEL MARC DISCURSIU. LLENGUA ORAL I LLENGUA ESCRITA
2. DE LA PARATAXI A LA HIPOTAXI
3. L'EVOLUCIÓ DELS DIFERENTS NEXOS HIPOTÀCTICS
 - 3.1. NEXOS SIMPLES
 - 3.1.1. *QUE*
 - 3.1.2. *CAR*
 - 3.1.3. *COM* (I LES VARIANTS *CAN*, *CANT*, *QUAN*, *CON*)
 - 3.1.4. *PUS*
 - 3.2. NEXOS COMPLEXOS
 - 3.2.1. *PER QUÈ*
 - 3.2.2. *PUS QUE*
 - 3.2.3. *PER ÇO QUE/ PER TAL QUE*
 - 3.2.4. *PER ÇO/ TAL CAR, PER ÇO/ TAL COM* (I LES SEVES VARIANTS)
4. ANÀLISI
5. CONCLUSIÓ
6. BIBLIOGRAFIA

1. INTRODUCCIÓ: LES CAUSALS DINTRE DEL MARC ORACIONAL I DINTRE DEL MARC DISCURSIU. LLENGUA ORAL I LLENGUA ESCRITA.

La relació de causalitat és una operació cognitiva bàsica que permet connectar lògicament dos esdeveniments. L'expressió lingüística d'aquesta relació comporta l'ús de múltiples recursos tant gramaticals com discursius gràcies als quals el parlant pot expressar les raons que han portat a un determinat desenllaç, pot argumentar les seves opinions o donar a entendre quines seran les conseqüències d'un fet concret. En aquest treball ens centrarem en una part d'aquest complex sistema: l'estudi de l'evolució dels elements gramaticals o discursius que fan possible la interpretació causal, destriant-la d'altres possibles lectures com la final o la consecutiva que – sobretot en èpoques primerenques – poden expressar-se mitjançant els mateixos nexes.

Fins fa relativament poc el tractament de la causalitat s'ha limitat a l'àmbit oracional com a sostre màxim, cosa que ha condicionat l'anàlisi sintàctica que s'ha donat a aquestes oracions. Dintre d'una gramàtica oracional, les estructures causals serien oracions bipolars formades per dues proposicions que mantenen una relació d'implicació mútua: la causa i la conseqüència. A (1) tenim dues oracions bipolars amb la mateixa relació lògica de causalitat: el fet de no trucar determina que no s'esperï aquesta persona i que es comenci a dinar. Com es pot veure, la causa apareix avantposada a (1a), seguint l'ordre natural dels fets i s'interpreta com una informació donada o temàtica, que pot connectar amb el discurs anterior. En canvi a (1b), la causa apareix posposada, invertint la seqüència natural dels esdeveniments i amb la finalitat discursiva de destacar els motius pels quals s'ha començat a dinar. En aquest segon cas,

la causa és una informació nova o remàtica que expressa, més que el motiu o fonament, una explicació o justificació de l'acció que ha portat a terme el parlant.

- (1) a. Com que no has trucat, hem començat a dinar
- b. Hem començat a dinar perquè no has trucat

Ara bé, la relació causal que hi ha entre les proposicions va més enllà del marc purament oracional i s'extén a l'àmbit del discurs, l'unitat màxima del qual és el text. A la llengua oral i a la llengua escrita dels inicis els enunciats no es presenten en forma de bipolars com les de (1), sinó que el discurs es manifesta com un teixit de proposicions concatenades les unes amb les altres que han de mantenir una cohesió discursiva amb la resta de fets expressats. Així doncs, per analitzar de manera adequada el funcionament i distribució dels procediments sintàctico-pragmàtics que permeten una lectura causal en textos medievals, s'ha de partir necessàriament del text com a marc de referència i no exclusivament de l'oració¹.

En la llengua oral hi ha sempre la tendència a disposar les proposicions segons l'ordre natural dels esdeveniments, calcant doncs, l'ordre en què passen les coses en el món real. Això s'explica perquè els fets resulten més fàcils de processar. La connexió causal es dedueix en aquests casos sobretot gràcies a mecanismes pragmàtico-discursius. Aquest paral·lelisme amb l'ordre temporal fa que la llengua oral tingui menys recursos per distribuir la informació en un ordre diferent del natural i, per tant, l'ordre de les proposicions sigui molt més fix.

La llengua escrita, de caràcter més planificat i amb diferents estratègies de percepció per part del parlant, propicia una estructura molt més argumentativa la qual cosa dona cabuda a tot un seguit de gèneres discursius nous que no s'havien desenvolupat en la llengua oral. En la llengua escrita les proposicions tenen una major llibertat de col·locació i es poden disposar en un ordre diferent del natural en què succeeixen els fets perquè els marcadors de connexió fan possible que l'alteració de l'ordre dels fets no pertorbi la pèrdua de la relació lògica d'implicació. El progressiu desenvolupament d'un sistema de nexos que codifiquen gramaticalment la informació que cal recuperar per tal d'interpretar adequadament el fil de causalitat que relaciona els fets, anirà paral·lel a la codificació d'una sintaxi més "travada". [vid. Von Wartburg (1951: 151-6) i Badia (1960: 115-139) els conceptes de sintaxis "travada" *versus* sintaxis "deslligada"]

2. DE LA PARATAXI A LA HIPOTAXI

¹ En aquest sentit, seguim l'esperit del que proposa Givón (1979: 107) que argumenta que hi ha processos de gramaticalització que afecten cicles successius. En aquest cas es partiria del discurs per acabar dintre del marc de l'oració. Tornarem a aquesta qüestió en l'apartat 4 i en la conclusió. A continuació reproduïm l'esquema del cicle del canvi diacrònic que proposa aquest autor: "*Although pragmatics give rise to syntax, syntax in turn gives rise to grammatical morphology which then decays via phonological attrition. At least at their present stage, it seems human languages keep renovating their syntax via the grammaticalization of discourse*".

- (i) Diachronic cycle: DISCOURSE > SYNTAX > MORPHOLOGY > MORPHOPHONEMICS > ZERO

Entre la sintaxi deslligada, bàsicament paratàctica, i la travada on predomina la hipotaxi podem trobar fases diferents que poden coincidir en un mateix escrit tot i que responen a estadis evolutius diferents (cf. Kroch (1989, 1994)). A continuació il·lustrem els passos principals d'aquest procés:

a) En un primer moment, el pes de l'oralitat a la llengua escrita afavorirà que es marqui la relació causal a partir d'una estructura bàsicament paratàctica: "A , B", o bé "A i B".

(2) A , B / A i B

b) En el pas de la parataxi a la hipotaxi trobem una etapa intermèdia encara paratàctica en què un element anafòric reprèn una altra proposició a través de pronoms o hiperònims com *ço*, *aquesta cosa*, etc. Quan l'element anafòric té l'antecedent proposicional al davant parlarem d'*anàfora paratàctica* –vegeu (4)– mentre que si l'anuncia o precedeix es tractarà d'una *catàfora paratàctica*. Segons Moreno Cabrera (1985-86) aquest procediment sintàctic, que ja existia en llatí (*in eo est peccatus, si non licuit* 'en això consisteix l'error, en que no va ser lícit'), encara és molt freqüent a les llengües occidentals orals, però no en el discurs elaborat típic de la llengua escrita, tot i que va ser molt utilitzat en època medieval.

(3) A (i) *per* çò B

(4) a. Contencion an molts hòmens si dei hereditar lo enfant ki de feesch és nad et akí elexs de prob és mort. *E per akesta cosa* ke sia adabert als proxmes parents la sucesion de la hereditat d'akel enfant, [*Liber iudiciorum*; Moran i Rabella (2001: 78)]

b. E durà més la de sent Jacme bé .III. dits de través que les altres. *E per açò* e per la gràcia de Déu havem nós nom En Jacme. [Jaume I, *Crònica*: 5, 24]

c) En aquesta etapa trobem ja un nexa compost hipotàctic de caràcter embrionari format per un SP o un adverbí que inclou un element anafòric com *ço* o *això* gramaticalitzat² i

² I, més rarament, amb hiperònims com *rahó/ raó* i *condició*, com mostren els següents exemples:

(i) a. E dixeren-nos, per ell, lo maestre d'Uclés e Don Diego de Viscaya que l'infant era vengut *per aquesta raó*: *que* era casat ab nostra fiyla e que creya ell que nós no la poríem mils casar ab nuyll hom del món que ab ell [Jaume I, *Crònica*: cap. 345, 266]

b. E nós dixem : "Sí havets desservici feyt, per .IIes. *raons*: la una, *perquè* havets feyt mal als sarraïns; l'altra, *perquè* havets trencat, que-ls sarraïns vivien en nostra fe, e havets trencat *ço* que nós los havíem promès". [Jaume I, *Crònica*: 306, 12]

c. E, quan nós ho hoïm, maraveylam-nos-en ford per .II. *raons*: la una, *cant* no volia pendre dret d'ell en nostre poder; l'altra, *perquè* s'exia de nuyt de València, car no-l calia; que can fos que-ns dixés de no, nós no-ns havíem a captenir mal d'ell, si donch ell no faés mal a fFerran Sànxec o a les sues coses [Jaume I, *Crònica*: 512, 9]

d. E l'acort féu-se per aquesta *rahó*: *car* nós havíem fiyl de la regina Dona Lienor, fiyla que fo del rey de Castella, don Anfós, e havíem-lo feyt jurar a tots los nobles e als cavallers d'Aragó e a les ciutats e a la ciutat de Leyda. [Jaume I, *Crònica*: 140, 5]

En els casos de (ii) on la subordinada està relacionada amb l'hiperònim *condició* cal remarcar que no es tracta de la mateixa relació d'implicació causa-conseqüència que trobem a (i). Les subordinades de (ii)

un nexa subordinant simple, com *que*, *car* o *com* i les seves variants. En aquesta fase la locució subordinant no s'ha consolidat com a peça lèxica i, per aquest motiu, podem fragmentar el complex de manera que el nexa subordinant reprengui el que s'ha dit abans amb el matisador, tal com veiem en l'exemple de (6a). Aquesta inestabilitat provoca també que puguem interpolar adverbis com *encara* dintre de la locució (vegeu (6b)) i que hi hagi alternança en la part hipotàctica de la construcció entre diferents nexos simples (*que/ car/ com*), tal com explicarem en l'apartat 3.2.

(5) A [*per çò*] + *que* B

- (6) a. E *per açò* enviam per vós, *que* volem més lo regne per a vós que per ell ni per altre hom en lo món [Jaume I, *Crònica*: cap. 139, 11]
 b. Item, diu, ut supra *que* al dit e deposició d'En Bernat Ferri, notari de Çuequa, quart testimoni de la part adversa, fe alcuna no pot o deu ésser atribuïda e donada, *per ço que* és dit en general e *per ço encara car* lo dit En Bernat Ferri és habitador domiciliat del dit loch de Çuequa [*El procés de Sueca*, p. 117; anys 1381-1382]

d) En aquesta quarta etapa ens trobem clarament davant d'una estructura hipotàctica i d'una sintaxi travada. La locució subordinant procedent de la fusió d'un complex preposicional amb un nexa hipotàctic és estable, està plenament gramaticalitzat i, per tant, funciona com una unitat lèxica. Quan disposem d'un corpus representatiu podem fer la datació de quan es consolida cadascun dels nexos subordinants que indiquen causa. És probable que alguns com *perquè* estessin ja gramaticalitzats en català preliterari, en altres la consolidació com a locució arribarà molt més tard.

(7) A [*per (ço) que*] B

- (8) a. “Déu vos confona, *perquè* ara deïts tals paraules” [Jaume I, *Crònica*: cap. 27, 3]
 b. “no plorem, que ara no és ora de plorar, mas levem·los del camp, *pus que* morts són “. [Jaume I, *Crònica*: cap. 66:20]

Aquest sistema de nexos subordinants s'anirà modificant, se'n perdran alguns, alguns altres perdran el seu valor discursiu i es resituaran en un nou sistema fins que s'arribi al complex de nexos hipotàctics que introdueixen actualment les causes. En el paràgraf següent estudiarem com es concreta aquest procés de canvi de parataxi a hipotaxi en la formació de nexos del català antic que expressen causa.

3. L'EVOLUCIÓ DELS DIFERENTS NEXOS HIPOTÀCTICS

són condicionals embrionàries en què el nexa polivalent *que* ve introduït per un element lèxic amb significat condicional. Pels mateixos motius *rahó / raó* a (i) són hiperònims que introdueixen causals.

- (ii) a. E per tal que no·ns en faés traure altre major mal d'aquel que treyt n'haviem, que la'ns rendria ab aytal *condició*: que els sarraïns i les sarraïnes ne posquessen trer tota lur roba, e que hom no·ls escorcoylàs ni·ls faés neguna vilania. [Jaume I, *Crònica*: 278, 5]

d. pensaren-se que faessen aquel matrimoni ab aquesta *condició*: *que* si fiyl o fiyla venia qui fos concriat d'En Guillem de Montpesler e de la fiyla de l'emperador, *que* fos seyor de Montpesler, vivent aquel o aquela. [Jaume I, *Crònica*: 2, 46]

A l'Edat Mitjana, l'expressió de la causa mitjançant nexos hipotàctics es manifesta a través de dos grans grups: nexos simples, com *que*, *car* i *com*³; i nexos compostos, com *perquè*, *com que*, *pus que*, *per ço que*, *per ço car*, *per tal car*, *per que quar*, *per ço perquè*, *per tal com*, *per ço com*.

- (9) a. nexos simples: *que*, *car*, *com*
b. nexos complexos: *perquè*, *com que*, *pus que*, *per ço que*, *per ço car*, *per tal car*, *per que quar*, *per ço perquè*, *per tal com*, *per ço com*.

Els primers deriven de conjuncions subordinants llatines i des d'aquesta època tenen entitat funcional com a complementadors subordinants, tot i que han experimentat canvis de significat al llarg de la seva evolució en els que ara no ens aturarem –cf. Batllori-Sánchez-Suñer (2000) i Batllori-Suñer (2004).

Els segons són creacions del català antic que segueixen uns patrons comuns a les llengües romàniques, entre d'altres (cf. Moreno Cabrera (1985-86) i Haudry (1973)), a través d'un procés de gramaticalització en què convergeixen un marcador discursiu i un nexa subordinant.

3.1. NEXOS SIMPLES

Molts autors⁴ han destacat que en les èpoques primerenques de les llengües romàniques la subordinació s'expressa mitjançant un nombre reduït de nexos polisèmics que concreten el seu significat a partir d'inferències discursives que es deriven del tempo de l'enunciació, del to i altres aspectes prosòdics relacionats amb l'acte de parla. Un cas paradigmàtic és el de la conjunció “comodí” *que*, que pot introduir, a banda de completives i oracions de relatiu, una variada gamma de valors adverbials com ara causa, finalitat, conseqüència, concessivitat o condicionalitat.

3.1.1. *QUE*

A diferència del que passa en català actual, les construccions causals del català antic precedides per *que* poden introduir causes reals i també causes lligades a l'enunciació. En el primer cas, la causa deriva del propi predicat i, per tant, es pot considerar un adjunt circumstancial (vegeu (10)) mentre que, en el segon cas, la causa és una raó perifèrica o una justificació del parlant i cal considerar-la com un adjunt oracional (vegeu (11)).

³ El cas de *pus* (< POST) és una mica diferent dels anteriors, ja que no deriva d'una conjunció llatina sinó d'una preposició o adverbi que pot actuar com un matisador –vegeu (i)– i que, per tant, no ocupa la posició de nucli complementitzador, sinó que és un element adjacent. És per això que pot aparèixer precedit per una veritable conjunció (*E pus* / **pus e*) a diferència dels nexos simples *que* / *car* i que té certa llibertat de col·locació. Aquesta partícula, però, acabarà obtenint valor de nexa causal hipotàctic ple a través d'un procés de gramaticalització (*pus que*).

(i) Et é-li tramesses cartes e molts missatges qe ela se.n vingés devés mi et el meu, e ela anc fer non.o volg. *E pus* ela fer non.o volg per mi, prec-vos séiner qe la.m fazats tornar et estar ab mi [*Carta a l'arquebisbe de Tarragona*, Moran i Rabella (2001: 102)]

⁴ vid. Par (1923), Alcover i Moll (1930-1961), Coromines (1980-1991) pel català; Bello (1874, 1988), Cuervo (1953-1994), Rivarola (1976: 43), Fuentes (1985) pel castellà; Foulet (1928), Anglade (1965), Grevisse (1993), Moignet (1984: 336-339), Moignet (2a ed. 1988: 233-254), Étienne (1980 [1a ed. 1895]) i Buridant (2000) pel francès; i Battaglia (1966-1995) i Rohlf (1969) per a l'italià.

- (10) a. E nós, quan hoïm la paraula, plach-nos molt, *que* ben semblava que de gran amor li venia. [Jaume I, *Crònica*: cap. 140, 137]
- b. En semblant manera es de mentida, *que* no pot hom saber veritat, que ab temprança ha concordança. [Ramon Llull, *Llibre de Virtuts e de Pecats*. (Escrita entre 1312 i 1313): 232]
- c. totes quantes albergades l'orde de l'Espital ha en la senyoria del senyor rey són dirruïdes e dissipades, *que* no fan fruyt alcú [*Epistolari de la València medieval (I)*, 13. Cristianització urbanística d'una antiga ciutat musulmana (18 juliol 1393)]
- d. Altres vénen a la gràcia de Déu de mig jorn, e és vent calt e humit, e açò signifie prosperitat, *que* poch són que's tornen a déu dels rics [Sant Vicent Ferrer, *Sermons*: 166]
- (11) a. E dixeren los cavallers: “Lo rey vos mana que vingats, *que* ell ha apparaylat de menjar, e *que* mils e pus alegrament menjarets là ab ell que no fariets aquí”. [Jaume I, *Crònica*: cap. 248, 212]
- b. Ve en mal guany, vilana traydora, *que* no est bona sino a scatar peix [Bernat Metge: 2378, Par (1923: 361)]
- c. E l'endemà, la dita dona, extrajudicialment, hoc e puys en juhí e denant lo consell, qui's tenia per la elecció de jurats, dix que'ls dits Metge e Montó no y merien mal, *que* ella sola ho havia fet. [*Epistolari de la València medieval (I)*, 161 [...] i castig (24 maig 1399)]
- d. Ço és, no anem avant, *que* gran perill és, car lo leó stà el camí, [Eiximenis, *Terç Crestià*: cap. 429]

A la primera construcció –la dels exemples de (10)–, la causal va encapçalada per un *que* subordinant i tota la clàusula té un significat argumentatiu que indica el motiu o la causa real perquè té lloc l'acció o l'estat de coses a què al·ludeix la principal. A la segona –la dels exemples d'(11)– els adjunts oracionals fan referència a una causa incidental lligada a l'enunciació, anomenada també causa lògica, i aporten un matis explicatiu respecte al que s'ha dit anteriorment. En aquest segon cas, el nexa té un valor coordinant o discursiu, recollint els usos coordinants que tenien en llatí *nam* i *enim*. Els adjunts oracionals es combinen preferentment amb frases que contenen un verb de volició, un imperatiu, un desig o una interrogació, actes de parla més propers a la llengua oral.

A finals del segle XIII, la codificació sintàctica del valor causal afectarà més els adjunts circumstancials que els oracionals pel fet que els segons són marcadament discursius i van lligats a la llengua oral.⁵ Això comportarà la substitució sistemàtica⁶ del *que*

⁵ Per contra, l'ús de *que* com a nexa de causals lògiques lligades a l'enunciació ha perdurat fins avui dia, sobretot a la llengua oral, tal com mostren els exemples de (i).

(i) a. Tanca la finestra, *que* tinc fred.
b. Deixa'm diners, *que* m'he oblidat la cartera.

subordinant argumentatiu per nexos com *car*, *perquè* o nexos complexos en oracions causals circumstancials (com es veurà en els apartats següents).

La necessitat de codificar sintàcticament el valor d'aquest nexa és fa més urgent en els textos del segle XIII perquè són de caire argumentatiu (filosòfic, legal, científic, etc.) i, per tant, cal expressar de manera diferenciada el valor de les subordinades que apareixen en sèries concatenades formant un text complex. Si no fos així, l'ús del mateix nexa a les causals dels exemples de (10) i (11) i a les finals dels exemples de (12) i (13), els quals comparteixen moltes característiques llevat de l'ús del subjuntiu en aquestes últimes, afavoriria l'ambigüitat i, per tant, faria difícil la interpretació d'aquest tipus de textos.

De forma paral·lela al que s'havia vist per a les causals, les clàusules finals introduïdes per *que* poden ser adjuntes al predicat o bé adjuntes a l'oració. En tots dos casos són clàusules en subjuntiu posposades a la principal però les primeres al·ludeixen a una finalitat derivada del predicat principal, que ha de ser per força agentiu, mentre que les segones, que tenen caràcter explicatiu o discursiu, expressen finalitats lligades a l'enunciació. Aquestes últimes es combinen preferentment amb oracions en imperatiu, fórmules volitives o d'obligació.⁷

(12) a. Vera cosa és e certa que nostre avi, el rei Don Amfós, feu parlar matrimoni a l'emperador de Constantinoble *que* li donàs sa filla per muyler [Jaume I, *Crònica*: 2, 7]

b. Posà-les nostre senyor en lo firmament del cel *que* il·luminassen la terra e *que* senyoreressen lo dia e la nit [Serra Gèn: 4, Alcover i Moll (1930-1961)]

c. puys remet les a Radamantus *quels* do la sentència que merexen [Bernat Metge: 1968, Par (1923: 366)]

d. han feyt enguany de fet establiment penal *que* alcú no gosàs traure o fer traure de la dita vila o terme d'aquella alguns blats, sots certa pena. [*Epistolari de la València medieval* (I), 26. El blat de la Ribera, motiu de conflictes (3 agost 1380)]

⁶ Aquest procés es pot observar de forma clara si s'examinen successives edicions d'un mateix text medieval, tal com s'evidencia a dues còpies d'Eiximenis on *que* es substituït per *car* sistemàticament:

(i) a. La II és *que* en l'estiu donen a hom treball e enuyg mosques, puces e pudors
a'. La II és *car* en l'estiu donen a hom treball e enuyg mosques, puces e pudors
[Eiximenis, *Dotzè Llibre del Crestià*: cap. 36]

b. ¿Tu éts posat rey *que* ns regesques reyalment
b'. ¿Tu éts posat rey *perquè* ns regesques reyalment
[Eiximenis, *Dotzè Llibre del Crestià*: cap. 53]

⁷ És molt probable que en la llengua oral les finals adjuntes al predicat formessin un sol grup fònic amb la principal mentre que les segones – tal com passa avui dia – constituïrien un grup fònic independent amb una entonació més baixa que el cos de l'oració principal. Aquesta ruptura en l'entonació dels adjunts oracionals queda reflectida en les edicions actuals mitjançant una coma.

- (13) a. Donchs, veus ací què vol dir intel·ligència; mas specialment jutges la han més mester, *que* no vullats fer injustícies, ni jutjar segons l'enteniment, ni segons la vista. [St Vicent Ferrer: 151]
- b. “Hee, sènyer! E tenit ·XII· diners per a una missa, e pregau a Déu per mi *que*·m do pau ab mon marit” [St Vicent Ferrer: 166]
- c. Adobam lalfarda *que* nom cobra tant los pits [Bernat Metge: 2373, Par (1923: 366)]

Tal com s'ha observat per a les causals, creiem que les dades de què disposem indiquen clarament que la codificació sintàctica del valor final mitjançant la inserció de marques prepositives o adverbials afecta més els adjunts circumstancials que els oracionals. És a dir que, a partir del segle XIII, el nexa *que* subordinant s'anirà substituint per nexos com *perque* o *per que* preferentment en les oracions finals circumstancials⁸.

3.1.2. CAR

Aquesta conjunció, que a diferència de *que* només s'interpreta com a causal, recull els valors de QUIA i QUARE. Serveix per a introduir causes reals (vegeu (14)) i causes lògiques (com a (15)) que solen anar posposades a la principal. A partir del segle XIV trobem exemples de *car* afeblit que són sinònims de *que* (són freqüents a Eiximenis i Bernat Metge – vegeu (16)). Aquest *car* afeblit serà el que participarà en la formació de nexos complexos (*per ço car*, *per tal car*) com a element subordinant.

Tot i que és dels nexos causals més abundants a la primera meitat de l'Edat Mitjana es veurà desplaçat progressivament per nexos com *perquè*, entre d'altres. Aquesta substitució irà paral·lela a l'eclosió de nous gèneres narratius.

- (14) a. E no minus creats les letres *car* no són segelades, *car* sapiats qe no aviem lo segel; e per zo les partesc per letres *car* no són segel·lades [Carta a l'arquebisbe de Tarragona, Moran i Rabella (2001: 103)]
- b. Per què us plàcia que'l reguardonetz segons que's pertany a la vostra magnificència, *car* fylla té ya gran per amaridar qui espera la vostra misericòrdia. [Francesc Eiximenis, Cartes autògrafes, I, Martí (2002: 244-249)]
- c. Dich-vos en veritat que en aquest convent sa fa tot jorn special oració per vós e per lo seyor rey, vostro fill, e per vostra expedició, regiment, vida e salvació, e és lo convent pobra, *car* nós no avem rendas. [Francesc Eiximenis, Cartes autògrafes, I, Martí (2002: 244-249)]
- (15) a. És ver que ans que u atorguetz, ho deliberetz bé, *car* sobirana honor e fama procura al príncep que's preu de sa peraula e serva juramens e fe promesa e

⁸ Tal com passava amb les causals, l'evolució d'un sistema de nexos semànticament més específics a partir del segle XIII farà recular l'ús del *que* només com introductor de finalitats de caràcter discursiu, ús que ha perdurat fins avui dia.

- (i) a. Porta'm el rebut, *que* vegi bé què ha costat
b. Posa't l'abric, *que* no agafis fred

segurança dada; [Francesc Eiximenis, *Cartes autògrafes*, 1, Martí (2002: 244-249)]

b. Item, seyor, devetz éser tostemp ab cara alegra, mas no molt rient, mas bé acuyllent; *car* masa [riu]ra e masa parlar e masa moura los uuyls e-l cap fan menysprear lo príncep; e-l contrari lo fa prear, *car* és indici de saviea, la qual ab composta alegria fa lo príncep amabbla per excés. [Francesc Eiximenis, *Cartes autògrafes*, 1, Martí (2002: 244-249)]

c. Tu deus aver major contricció de la injuria que as feta contra lo cavaler que d'aquella que has feta contra lo pagés, e d'aquella que has feta contra lo rey que d'aquella que has feta contra lo cavaler. E sabs *per que*? *Car* plus honrat es lo cavaler que'l pagés, e plus lo rey que'l cavaler. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*, p. 14]

(16) la raho es *car* coses corporals ... coses spirituals no poden veure [Bernat Metge: 1012, Par (1923: 360)]

3.1.3. COM (I LES VARIANTS CAN, CANT, QUAN, CON)

Aquesta conjunció té un origen temporal però ja en llatí té usos causals que es deriven del seu valor inherent d'antioritat (vegeu Haudry (1973: 159)). Sol introduir causes reals (vegeu (17)) i, en forma residual, justificatives o temàtiques (vegeu (18)). Posteriorment seguirà el mateix camí que *car* i s'afeblirà (vegeu (19)). El *com* afeblit podrà formar part, com veurem a l'apartat 3.2.5, de nexos complexos com a element subordinant (*per ço com*, *per tal com*).

(17) a. E nos no faem semblant de les paraules, mas bé.ns pesaven, *can* en Pere Bonifaci havia tan gran erguyt [Jaume I, *Crònica*: cap. 295, 20]

b. E féu-nos homenatge de mans e de boca *con* tenia lo castell de Morela per nós [Jaume I, *Crònica*: cap. 137, 24]

c. en gran suspita e prolexitat me havets posat *com* nom havets acabat ço quem comensavets dir [Bernat Metge: 1673, Par (1923: 364)]

d. ans deya que era una de les pus benaventurades fembres del mon *com* havia concebuts aytals fils [Bernat Metge: 3140, Par (1923: 364)]

(18) a. *com* donchs totes les tues coses placien ... a nos ... suplicam te [Bernat Metge: V. 54, Par (1923: 364)]

b. Paris *com* no era conegut, no havia qui parlàs per ell [*Paris e Viana*: 8; Alcover i Moll, *DCVB*]

(19) a. Graesch-vos-ho molt *can* m'o avets feit saber [Jaume I, *Crònica*: cap. 149.19]

b. Maraveyllam-nos-en fort *per .II. raons*: la una, *cant* no volia pendre dret d'ell en nostre poder [Jaume I, *Crònica*: cap. 512, 10]

c. E ela que.ls demanàs, *per* la naturalea que havien ab ela e *quan* eren estats de son pare, que li retessen la vila [Jaume I, *Crònica*: cap. 40.9]

d. La mort de Don Bernat Guillem nos pesa molt *per moltes rahons*: la primera, *quan* nos tocava de parentiu [Jaume I, *Crònica*: cap. 232, 5]

A l'Edat Mitjana tenim la possibilitat de construir *com* + indicatiu per introduir causes reals (com s'ha vist a (17)) i *com* + subjuntiu per introduir causes temàtiques (vegeu (20)). Aquest segon ús és paral·lel a l'actual *com que*, que no es documenta fins al català modern.⁹

(20) a. e *com* ella ... fos morfuda ... mori [Bernat Metge: 1743, Par (1923: 364)]

b. *Com* una serp volgues lo dit cap devorar fo convertida en roca per Apollo [Bernat Metge: 1845, Par (1923: 364)]

c. *com* fos condempnat corporalment ella ... lo amaga en son lit [Bernat Metge: 3054, Par (1923: 364)]

3.1.4. *PUS*

Com hem avançat a la nota 2, aquest nexa no procedeix d'una conjunció llatina. Té usos com a preposició i com adverbi. D'aquest últim ha derivat el seu valor com a matisador, existent també en català com a il·latiu (vegeu (21a)) i posteriorment com a conjunció. El sentit inicial és temporal (derivat del POST llatí) i indica anterioritat, significat del qual sorgiran les lectures causal, amb indicatiu (vegeu (21b) a (21g)) i condicional, amb subjuntiu.¹⁰ Pel que fa al valor causal, l'hem pogut documentar predominantment com a introductor de causes temàtiques (vegeu (21c) a (21g)), tot i que hem trobat un exemple (21b) on es troba avantposat i pensem que té relació amb el fet que està focalitzat.

(21) a. E dix lo justicia: "*pus*, seyor, ¿què farets ab aquests homens, que, quan vós guardarets, lexar-vos han sol aquí, si no són aquels qui de vós no's partran tro a la mort?" [Jaume I, *Crònica*: cap. 169, 1]

b. E dixeren tots que u tenien per bo, *pus* nós així ho deým [Jaume I, *Crònica*: cap. 200,14]

c. e puyt aguem de conseyl que, *pus* aquí era, que.l víssem [Jaume I, *Crònica*: cap. 110, 7]

⁹ Alcover dona exemples d'autors com Ruyra Parada i Casellas.

¹⁰ Exemples de *pus* + subjuntiu, que tenen una interpretació condicional derivada del valor hipotètic que hi aporta el subjuntiu.

(i) a. tan solament *pus* vós nos enviàssets missatge que nós vos víssem, venríem-vos veer a esta nuyt [Jaume I, *Crònica*: cap. 138, 27]
b. e que aquel loch no liuràs a nuyt hom, *pus* se'n desisqués, si anós no, per negun temps [Jaume I, *Crònica*: cap. 327, 8]

d. *pus* entens que la mia es stada soptosa diret la rao perque es stada aytal [Bernat Metge: 1152, Par (1923: 364)]

e. suplich vos *pus* no si pot als fer quem vullats dir qui son ... [Bernat Metge: 1688, Par (1923: 364)]

f. *pus* ho vols sia fet aixi com te plaura [Bernat Metge: 1907, Par (1923: 364)]

g. *pus* vosaltres trobats pler que io prena muller promet vos que io complire vostre desig [Bernat Metge: V. 90, Par (1923: 364)]

3.2. NEXOS COMPLEXOS

Tal com expressa el seu nom estan formats majoritàriament per dos elements: un d'ells és un segment adverbial (un SP o un SAdv que pot incloure un element anàforic gramaticalitzat) i l'altre és un nexa hipotàctic (*que, car, com*). En una primera fase en què la gramaticalització de la locució és inestable trobem abundants casos de polisèmia. Un mateix nexa pot introduir valors diferents (generalment des de la interpretació causal, a la final o consecutiu) que es fixaran no només a partir del nexa sinó també d'altres elements gramaticals com, per exemple, l'alternança modal. Aquesta fase de gramaticalització inestable coincideix amb els valors afeblits dels nexos hipotàctics, factor que provocarà que en alguns casos apareguin significats causals aparentment redundants (*per ço car, per tal car, per ço com, per tal com, per ço perquè*).

3.2.1. PER QUÈ

Aquesta conjunció no procedeix d'una conjunció llatina. Es documenta en èpoques molt reculades (ja apareix a les *Homilies*) i es probable que ja fos present en el català preliterari. Es forma a partir d'una correlació entre una preposició llatina *per*, lligada al valor temporal d'anterioritat, i el nexa subordinant "comodí" *que*. El procés de fossilització entre les dues partícules és inestable fins el segle XIII, tal com es pot deduir d'exemples com el següent (tot i que en aquest cas té valor final).

- (23) a. Dona Maria anà a la cort de Roma *per* mantenir son dret, e *que* nos fossem seyor de Montpesler
[Jaume I, *Crònica*: 4]
b. En açò, senyora, farets ço que devets *per* embellir la ciutat, com l'interés sia fort poch, *que* no és alcun qui'n compràs sots aquestes condicions. [*Epistolari de la València medieval (I)*, 15. Bellesa i salubritat, objectius de l'urbanisme municipal (6 febrer 1402)]

La consolidació de *perquè* com unitat és molt anterior a la d'altres conjuncions compostes¹¹ tal com ens corroboren exemples com el següent:

¹¹ A les *Homilies* es pot trobar la forma *per que car* (vegeu (i)) que semblaria desmentir el que hem dit abans, que *perquè* funciona com a element subordinant equiparable a *que* o *car* mentre que en aquest exemple *perquè* sembla necessitar el reforç d'una veritable conjunció com *car*. Aquesta construcció és molt escassa en català però, en canvi, la podem trobar també en textos occitans (per exemple, a les obres dels trobadors). Per aquest motiu, sembla que es podria tractar d'un occitanisme i, per tant, aquesta forma s'hauria d'explicar d'acord amb la formació dels nexes de l'occità.

- (24) Mas segons que la manera era nostra de venir en aquesta terra per servir a Déu e per conquerir-la, e que complit havia nostre Seyor la nostra voluntat, que aquell pleyt se feya *per ço perquè* nós hinc venguessem per goanyar la terra e, d'altra part, gran haver, que astas semblava cosa que nós deguéssim pendre. Car aquells que morts són han més de terra que nós, que han la Glòria de Déu [Jaume I, *Crònica*: 79, 4]

La forma consolidada *perquè* pot tenir dos valor adverbials bàsics: causal (vegeu (25)) i final (a (26)) en funció de l'alternança modal indicatiu/ subjuntiu. La proposició encapçalada per *perquè* sol anar posposada i anirà substituint progressivament altres nexos a la segona meitat de l'Edat Mitjana.

Tal com hem vist en el cas de *que* i *car*, les subordinades amb *perquè* poden introduir adjunts circumstancials per a les causes reals i adjunts oracionals per a les causes lògiques. L'augment de l'ús de *perquè* està relacionat amb la necessitat de crear nous motlles discursius en què el parlant pugui justificar les causes reals com a informació nova o remàtica.

- (25) a. “Déu vos confona, *perquè* ara deïts tals paraules” [Jaume I, *Crònica*: cap. 27, 3]
- b. E nós no y volguem anar, per ço car no havíem desafiat En Ramon Folch, que'l tenia, *perquè* no·ns érem desexit d'él, ni él de nós. [Jaume I, *Crònica*: cap. 46, 3]
- c. E él dix que·ns ho havia dit així con bon vassayl e leyal, *perquè* semblava bé que era de nostra natura [Jaume I, *Crònica*: 171, 4]
- d. Però pesà·ns molt la paraula *perquè*·ns ho deïen dels pus savis hòmens que nós havíem en nostres regnes [Jaume I, *Crònica*: 181, 2]
- e. E a nos pesà·ns *perquè* volíem combatre. E anam·nos a Espiota e albergam aquí, *perquè* les azembles no podien anar [Jaume I, *Crònica*: 187, 20]
- f. E no·ns pogren tots acuyllir, *perquè* havien perduts.LXXXVI. cavals en la batayla.. [Jaume I, *Crònica*: 219, 33]
- (26) a. E per nostre conseyl vós fariets la volta e tornariets a terra, que Déus vos darà temps en breu *perquè* porets passar [Jaume I, *Crònica*: cap. 56, 25]
- b. E dar·vós ahima *perquè* vós nos faéssets tal servivi, que, del bé que vós fariem, coneguessen tuyt que ben l'auréim més en vós [Crònica Jaume I, 206, 16]

(i) Tornad-vos a mi, zo dix Nostre Séller, ab tot vostre cor e ab tota vostra pensa. No six mica ab la meitad del cor, mas ab tot lo cor; *per què* *quar* del cor ixen totes les obres que són feites: primerament són pensades, e pux són messes en obra. [Homilies d'Organyà i de Tortosa: Text d'Organyà, Moran i Rabella (2001: 92)]

c. trametre laus *per que* vos e les altres dones ... prenats eximpli [Bernat Metge: V. 14, Par (1923: 367)]

d. Que pus que els me donen raó que vinga sobre éls, jo retenén d'él's en ma terra e no gitán-los de lurs alberchs ni faén-los mal *perquè* no poguessen viure richamen ab nós e ab nostre liynatge, sapiats que ab la volutat de Déu que·ls ho carvendrem regué e fort. [Jaume I, *Crònica*: 363, 28]

e. ...mès posà la mà en la boca o altra persona lo li mès *perquè* gitàs [*Procés criminal contra Antònia Marques*: foli 23r.14]

f. ... en l'escudella del dit marit seu metzines o altres pocions *perquè* lo dit marit seu morís [*Procés criminal contra Antònia Marques* : foli 25r.6n]

3.2.2. PUS QUE

Pus que és la consolidació de la gramaticalització de l'adverbi *pus* amb la conjunció hipotàctica *que*. *Pus que* i la versió paratàctica *pus* (vegeu (21)) coapareixen en els textos medievals com a representants de dues estratègies discursives diferents. De la mateixa manera que el seu correlat *pus*, *pus que* pot aparèixer amb indicatiu (amb valor causal) o menys freqüentment en subjuntiu (amb valor condicional)¹². Dintre de les causals pot introduir causals remàtiques, com les de (27) o temàtiques (28).

(27) a. Aquell home creu per força de poder divinal infinit e sab que Deus pot crear lo mon *pus que* sab que Deus ha poder infinit. E car sab que Deus es just per volentat infinida, sab que tots homens seran ressucitats e jutjats. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*, p. 83]

b. Enaxí tu, qui est rey de ta sperança *pus que* Deus la t'a donada, sies bo e savi en trametre sperança, e ages d'ella conexença e d'aquell a qui la tramets. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*, p. 26-27]

c. E si est temptat, que no sia encarnat, con sia ço que no pusques sentir ne ymaginar la encarnació, per força que Deus te dona per fe pots entendre que ell pot esser encarnat, *pus que* o vol la sua volentat que ha infinit poder, infinida virtut [e] infinida bontat. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*, p. 82]

d. "no plorem, que ara no és ora de plorar, mas levem·los del camp, *pus que* morts són ". [Jaume I, *Crònica*: cap. 66:20]

e. E haviem gran dupte que no·ls presessen, *pus que* tant tardaren [Jaume I, *Crònica*: cap. 443:8]

¹² Exemple de *pus que* amb subjuntiu i valor condicional:

- (i) E per ço home de imprudencia habituat de descreença es vestit; e per ço sotsposa que null be no sia creegut *pus que* de neçessitat no sia entés; e per ço engendra pecat, per lo qual sera dampnat. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*, p. 71-72]

f. E que nós e éls devíem grayr a nostre Seyor perquè els vehien lo dia que nós havíem goanyada València e, pus, València havíem goanyada, havíem goanyat tot l'altre regne: perquè era mester, pus que Déu tan de bé e d'onor havia feyt a nós e a els, que la terra, pus era conquesta, que la tinguessim [Jaume I, *Crònica*: 292, 9]

(28) a. Ella va ten mal que no s'í pot àls fer, e *pus que* a ella va ten mal a mi no pot gayra bé anar [Sereneta Tous, *Cartes d'una catalana del segle XIV al seu marit*, Carta 5.25. p.0409.25; Any: 1374]

b. siau quem'ó façau saber que verdaderament jo hi iré, que *pus que* vós no volets venir a mi, lo hiré a vos [Sereneta Tous, *Cartes d'una catalana del segle XIV al seu marit-2*, Carta 11.33.p.0414.12, Anys: 1375-76]

c. lo soldà d'Alep té la senyoria del regna de Suria; e *pus que* vós volets cobrar la Terra Santa, a mi semble millor que vós [Aitó de Gorigos, *La flor de les histories d'orient*, p. 133.11; Anys 1380-1399]

d. Donchs, *pus que* nat és Jesuchrist, de neccessitat deu morir [Les Corts de Jerusalem, Text.259.p.0039.18; Anys 1388-1413]

e com prens los hòmens vells fas ço que deus fer. Mas, *pus que* no vols acceptar les mies pregàries e lo consell se.n va. [Les Corts de Jerusalem, Text.387.p.0043.20, Anys 1388-1413]

f. –Pare celestial, *pus que* axí és determenat que lo teu Fill ignocent muyra, recoman-te-la [Les Corts de Jerusalem, Text.630.p.0051.10, Anys 1388-1413]

A més dels nexos complexos estudiats fins ara trobem un conjunt d'elements formats per una preposició seguida d'un pronom i una conjunció hipotàctica simple (*que*, *car*, *com*). Tal com s'ha anunciat abans, en aquests casos, la formació dels nexos ha estat possible gràcies a un procés de reanàlisi en el qual el pronom perd el seu valor anafòric i es fusiona primer amb la preposició i després amb el nexa hipotàctic. Documentem aquest procés amb dos tipus de pronoms. D'una banda l'element dític *aizò/ açò/ ço* i, de l'altra, el correlatiu *tal/ aytal*. Als quals caldria afegir hiperònims com *rahó/ raó, cor*, etc. amb un ús molt més restringit.

- Construccions amb *aizò/ açò/ ço*: *per ço que*, *per ço car* (que apareix també amb les variants *per ço cor*, *per ço quar*), *per ço perquè*, *per ço com* (i la variant *per ço con*).
- Construccions amb *tal/ aytal*¹³: *per tal que*, *per tal car* i *per tal com*.

¹³ Les construccions amb el correlatiu *tal* o *aytal* poden tenir a més un valor emfàtic, en termes semàntics poden ser elements +Qu. Aquest origen comportaria que neixessin inclusos dintre de la subordinada encapçalada pel subordinant *que* i que es desplaçessin a l'especificador de SComp per tal que l'element emfàtic tingui àmbit damunt de la subordinada.

- (i) Tots los V senys ha Deus volguts crear/ al cap de l'hom, per aytal mesestria/ ques ab cascun plaser se puxa dar,/ lausan tostemps Deu e santa Maria:/ vv. 64-67 [Felip Dalmau de Rocabertí, Jaume March e Pere el Cerimoniós, *Rialc*: Rao 95.10 = 148.1 = 132.1 (vv. 118-144)]

3.2.3. PER ÇO QUE/ PER TAL QUE

Els nexos complexos *per ço que/ per tal que* semblen poc utilitzats amb valor causal (vegeu (29)); en canvi, els podem documentar amb abundància combinats amb subjuntiu i, consegüentment, amb una interpretació final (vegeu (30) i (31)).

- (29) a. E faem fer per los leyns qui venien a la mar ·I·^a calçada proa d'aquell pug que li està de proa, on podien passar a la mar.cant venien neguns leyns, *per ço que* mester era a la ost
[Jaume I, *Crònica*, 212.8]
- b. dixem que no·ns tenia dan, *per ço que* nós hi fariem ·I· altre castell
[Jaume I, *Crònica*, 208.6]
- (30) a. Aquesta remembransa à feita P. de Canet *per so que* li-o puscha negar.
[*Reconeixement de deutes a Pere de Canet*; Moran i Rabella (2001: 107)]
- b. Trencar manda lo cor *per aizò que* om se tola les males cogitacions e·ls pecatz de si. [*Homilies d'Organyà*, Feria IIII in cap. de jejunio; Moran i Rabella (2001: 93)]no volien exir defora, *per ço que* la gent no conogués lo pesar que n'havien
[Jaume I, *Crònica*: 232, 18]
- c. E meten aquí aquels mantels, *per ço que* més prop fóssem de Don Bernat Guillem [Jaume I, *Crònica*: 174, 5]
- d. Gitaven pedres grosses e poques als de jus, *per ço que* no pujassen [Jaume I, *Crònica*: 26, 45]
- e. Home savi ans que parla consira qual es la fi de les paraules que vol dir, e si la fi es bona, parla *per ço que* aconseguisca aquella fi, la qual fi illumina les sues paraules [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*: 31]
- f. La segona specia de ypocrisia es que ypocrita feny si metex esser home de santa vida *per ço que* pusca enguanar los homens e guanyar riqueses. Per aytal home pots conexer inprudencia e per lo contrari pots conexer prudencia. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*: 18]

Juntament amb aquest valor hipotàctic podem trobar documentat abastament el matisador *per aytal* (+N) que té valor anafòric respecte l'oració anterior que correspondria a un estadi en què predomina la parataxi.

- (ii) E jatsia que seruir a tota la cosa publica no puxa couenir a cascuna ciutat, empero edificar ciutat per aytal intencio deu animar los homens del mon a molt amar la cosa publica, en quant veem que los passats ab tanta affectio seruiren no solament a lurs ciutats e a lurs comunitats, hoc encara a totes les altres aytant com pogueren pensar ne ymaginar. [Francesc Eiximenis, *Tractat de regiment de'ls prínceps e de comunitats. Lo dotzèn llibre del crestià* (Barcelona: Feliu Clos 1904), p. 76. (Original del 1383)]

- (31) a. Ama aver prosperitats *per tal que* per elles ages grat a Deu qui les [ha] volgudes dar. E si per aytal manera ames, caritat aurás e amarás e conexer-la porás. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*: 29]
- b. E si l'ome humil consira d'on es vengut ne con leugerament trespassen d'esta vida los misatges, ab l'abit de sa humilitat vençrá la temptació del demoni e tancarà la porta de son amar, entendre e membrar *per tal que*'l erguyl no y pusca intrar ne humilitat ne pusca exir. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*: 41]
- c. responien els primers, per tal que anagassen la clerecia e ls ciutadans [Jaume I, *Crònica*: 49, 40]
- d. E aquests plaers e d'altres vos farem nós, *per tal que* conegats vós cal seyor havets en nós [Jaume I, *Crònica*: 294, 6]
- e. Volíem-los-ho fer saber, *per tal que* éls se n'alegrassen [Jaume I, *Crònica*: 281, 7]

El fet que *per ço que* i *per tal que* tinguin una lectura final de forma preferent es deuria possiblement a què en aquesta època coexisteixen dos tipus de construccions: d'una banda, la que té un SP *per ço/ per tal* que ja està gramaticalitzat i ha perdut, en conseqüència, el seu significat primari com a matisador causal i, d'altra banda, la construcció on encara aquest significat és literal (cf. Kroch (1989, 1994).

En el primer cas, quan el parlant que té el *per ço/ per tal* gramaticalitzats, vol expressar un significat causal, l'ha de reforçar amb un nexa hipotàctic plenament causal (per exemple, *car* o *com*), perquè el nexa comodí polisèmic *que* permet tant la lectura final com la causal, deixant la interpretació en mans de l'alternança modal indicatiu/ subjuntiu.

3.2.4. *PER ÇO/TAL CAR, PER ÇO/TAL COM* (I LES SEVES VARIANTS)

Pel que fa a les locucions *per ço quar*, *per ço car*, *per ço cor*, *per ço encara car*, *per ço com*, *per ço con* i *per tal car*, *per tal com* s'ha de dir que el nexos *car* i *com* que són l'element hipotàctic de la locució tenen un valor afeblit¹⁴ però clarament causal, en front del nexa polisèmic "comodí" *que*¹⁵. Precisament aquests valors afeblits permeten que *car* i *com* puguin alternar amb *que* en les locucions conjuntives complexes, *per ço que/ com/ car* i *per tal que/ com/ car*. Aquesta vacil·lació s'ha resolt a favor de *que* en l'evolució de la llengua. *Car* ha desaparegut com a nexa simple i també com a reforç, mentre que *com* s'ha hagut de combinar amb la conjunció hipotàctica *que* per introduir

¹⁴ Cf. el *car* 3 de Par (1923: 360) amb valor il·latiu.

¹⁵ La neutralització del valor causal pot comportar que en rares ocasions (només hem documentat un exemple de Roís de Corella) la locució *per ço con* pugui expressar valor final amb el verb en subjuntiu.

- (i) per més sentir si mos serveis a vós seran agradables, suplic-vos que, per l'avís de vostra desitjada resposta, pense ab mes dificultats puixa metre per obra lo que fins ací la temor d'ofendre vostra fama tenir me feia celat; e tenint llicència de vostre gentil entendre, seré content regir-me per la regla que per vós me serà dada, *per ço com*, ab menys dificultat, nostres voluntats concordades puixen atendre la fi per on la senda d'amor aconseguir puixa. [Corella, *Dur*: 1.1]

causes temàtiques (*com que*)¹⁶. Vegeu a continuació els exemples de *per ço car* a (32), *per tal car* a (33), *per ço com* a (34) i *per tal com* a (35).

- (32) a. E si açó no fan, grans e perpetuals son les penes qui'ls esperen. Judeus son homens grosses d'enteniment *per ço car* no usen de arts liberals ne les saben. E per ço, con hom parla ab ells subtilment disputant de la fe e dels .vii. sacraments e dels .x. manaments, ço que hom los en diu no u entenen. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*: 16]
- b. E tot açó li esdevé *per ço car* muda la fi de les coses que posseyx en contraria fi, e per ço Deus fa d'el gran venja[n]ça en la fi de la mort car no li dona gracia que faça satisfació de les injuries que ha fetes. [Ramon Llull, *Virtuts e pecats*: 35]
- c. més se tenria Helx que Múrcia, *per ço car* cuylia més pa que Múrcia [Jaume I, *Crònica*, 419.13]
- d. E cuydaren perir tots, *per ço car* la cocha faya molta aygua [Jaume I, *Crònica*, 104.18]
- e. que vinguessen a nós a Perol, *per ço quar* volíem entrar e'l regne de València [Jaume I, *Crònica*, 25.4]
- f. E venguem nós denant aquests ·II·, *per ço cor* lo nostre caval curria més que·ls lurs [Jaume I, *Crònica*, 26.49]
- (33) a. altres qui fahien cens, los emphiteotes tornen les cartes als senyors dels cens *per tal car* no han poder de reedificar los dits alberchs [Epistolari de la València medieval (I): 80. Una riuada catastròfica del Túria (4 novembre 1328)]
- b. De la qual cosa, si axí és, de la vostra saviea som meravellants *per tal car* vós sabets bé que als vehins nostres és legut, per fur, de tallar fusts grossos e menuts e altres aemprius dins lo regne de València. [Epistolari de la València medieval (I): 20. Qüestió sobre el llentiscle i baladre de les terres de Llíria (13 juny 1336)]
- (34) a. D'açò fon raonat en consell e, *per ço com* paria obra supersticiosa e voluntària, e la ciutat havia molts càrrechs e havia a fer moltes obres necessàries, axí com de ponts e de camins, qui molt són estats guastats per ocasió de grans aygües, lo consell no y girà cara ne·s curà d'aquell fet, ans proceí a altres affers, ne despuys se n'és feta menció. [Epistolari de la València medieval (I): 4. Suspiciàcia reial: la campana, símbol de sobirania (30 juliol 1378)]
- b. E demanaren-ho a·N Pere Martel, *per ço con* era còmit de galees [Jaume I, *Crònica*, 47.13]
- c. que la conortàssem, *per ço con* era vengada en la frontera [Jaume I, *Crònica*, 243.8]

¹⁶ A diferència del que ha passat, per exemple, en castellà, on *com* ha conservat plenament el seu valor causal hipotàctic sense necessitar el reforç de *que*

- d. no'ls podíem trencar tots, *per ço con* havíem poca companyia [Jaume I, *Crònica*, 321.24]
- e. E he ell posat primer per ço com entrels gentils fo lo millor [Bernat Metge: 548, Par (1923: 362)]
- (35) a. ... vengueren a la Seu, la qual trobaren tancada; e ab scales, *per tal com* sabien que los malfeytors eren en lo campanar, entraren alguns poch de les companyes en lo fossar qui és a tinent del capítol e del pont per on vós, senyor, passats del vostre palau en la Seu [*Epistolari de la València medieval (I)*: 137. Enfrontament a la Seu (3 febrer 1410)]
- b. E dixem-li ·I.^a cosa, *per tal con* semblava que vengués a tayl [Jaume I, *Crònica*, 496.12]
- c. tu penses que la anima dels bruts sia spiritual *per tal com* dius que es invisible [Bernat Metge: 996, Par (1923: 362)]
- d. los ne seguira gran profit e specialment *per tal com* seran certs de moltes coses [Bernat Metge: 1630, Par (1923: 362)]
- e. has loat tu mateix *per tal com* ella es carn de la tua carn [Bernat Metge: 2203, Par (1923: 362)]
- f. que *per tal com* jo havia experimentat cascuna natura, fos jutge de la qüestió dessus dita [Bernat Metge: 2248, Par (1923: 362)]

La fusió entre el matisador *per ço/ per tal* i el nexa hipotàctic simple és l'últim estadi del pas de les estructures paratàctiques a les hipotàctiques. El segle XIV aquest pas encara no està consolidat com ens demostra el fet que entre els dos components de la locució puguin insertar-se peces lèxiques com *encara* (vegeu els exemples de (36)).

- (36) a. Item, diu, ut supra que al dit e deposició d'En Bernat Ferri, notari de Çuequa, quart testimoni de la part adversa, fe alcuna no pot o deu ésser atribuïda e donada, *per ço que* és dit en general e *per ço encara car* lo dit En Bernat Ferri és habitador domiciliat del dit loch de Çuequa [*El procés de Sueca*, p. 117; anys 1381-1382]
- b. Item, diu e propasa, ut supra, contra la persona, dit e deposició d'En Guillem Roure, VIIIè testimoni per la part adversa produït e donat, que a aquell en sa deposició fe alcuna no pot o deu ésser atribuïda o donada, *per ço que* dit ha damunt en general, com és vehí e habitador del dit loch de Cuecha, e *per ço encara car*, si lo dit e deposició d'aquell és prevista ab la diligència [*El procés de Sueca*, p. 119; anys 1381-1382]

4. ANÀLISI

Tal com hem vist en els epígrafs anteriors, el pas d'una sintaxi on les proposicions apareixen deslligades a una sintaxi travada que relaciona les proposicions mitjançant nexes subordinants es produeix paulatinament a través d'una sèrie de fases que poden coincidir en un mateix estadi de llengua.

a) El punt de partida és la parataxi. Les proposicions es disposen unes a continuació de les altres sense cap element lèxic que orienti el parlant/ oïdor respecte de la relació lògica d'implicació que mantenen els fets. La responsabilitat de la interpretació adverbial recau en aquest cas totalment en el component pragmàtic.

(37) A, / i B B, / i A

(38) a. Ho deïen dels pus savis hòmens que nós havíem en nostres regnes, / i pesà·ns molt
 b. Pesa·ns molt, / i ho deïen dels pus savis hòmens que nós havíem en nostres regnes

b) En un estadi posterior, encara bàsicament paratàctic, apareixen elements lèxics com *per ço*, *per tal*, *per akesta rahó* etc. que donen pistes per inferir la interpretació de la relació causal que hi ha entre les proposicions.

(39) B (i), *per ço*, A

(40) Ho deïen dels pus savis hòmens que nós havíem en nostres regnes (i), *per ço* pesà·ns molt

En aquesta fase, el SP *per ço*, *per akesta cosa* etc... conté un element anafòric que recupera el contingut del discurs anterior (*anàfora paratàctica*) o que anuncia el que vindrà (*catàfora paratàctica*).

c) Fent un pas més endavant, ens trobem amb estructures hipotàctiques embrionàries. En elles coincideixen el SP *per ço* o elements similars que s'han anat gramaticalitzant fins a formar gairebé una peça lèxica amb un nexa subordinant (*que* o *car/ com* afeblits). La progressiva gramaticalització del SP aigualleix el seu valor causal i provoca que sovint se'l reforci amb nexos subordinants que també indiquen causa (*per ço car*, *per tal car*, *per ço com*, *per tal com*). S'ha de dir també que aquests nexos subordinants compostos primitius són inestables, no s'han consolidat del tot com a locucions i, per tant, admeten la inserció d'elements entre el SP i la conjunció hipotàctica (vegeu els exemples de (6) i (36)).

(41) a. B [_{SP} *per+ço*] *que* A
 b. ESTRUCTURA DEL NEXE COMPOST: [_{SComp} [_{SP} P +Pron_i] [_{Comp°} *que*] [_{SFlex ... t_i ...}]]
 (cf. Roberts i Roussou (2003: 196, exemple (7)))

(42) a. Ho deïen dels pus savis hòmens que nós havíem en nostres regnes *per ço que/ per ço car/ per ço com* pesà·ns molt
 b. Els pus savis hòmens *per ço* ho deïen *que/ car/ com* pesa·ns molt

d) Aquesta és una fase plenament hipotàctica. La locució formada a partir de la fusió entre el SP gramaticalitzat i el nexa hipotàctic és estable, està plenament consolidada i funciona com un element lèxic. Per tant, no admet la disgregació dels seus elements ni la inserció de peces lèxiques entre els segments que formen la locució.

(43) a. B [_{Comp} [*per+ço*] *que*] A

- b. ESTRUCTURA DEL NEXE COMPOST: [_{SComp} [_{Comp°} [P + Pron] +que]] (cf. Roberts i Roussou (2003: 196, exemple (7))

- (44) Ho deïen dels pus savis hòmens que nós havïem en nostres regnes *per ço que/ per ço car/ per ço com* pesà·ns molt

Tal com hem comentat abans, el procés no s'atura aquí, sinó que aquest sistema de nexos s'anirà modificant fins arribar al complex de nexos actual. El que hem detallat és com a partir d'una estructura essencialment paratàctica per a expressar relacions adverbials es passa a la hipotaxi gràcies a la creació d'uns nexos compostos formats a partir de la fusió d'un matisador amb un nexa subordinant bàsic

5. CONCLUSIÓ

En aquest treball, s'ha analitzat un aspecte de la codificació sintàctica de la llengua escrita, la formació de connectors hipotàctics complexos que introdueixen causes. En primer lloc, creiem que aquesta qüestió no es pot abordar des d'una gramàtica que únicament tingui com a sostre l'oració sinó que cal anar més enllà i examinar les relacions de les proposicions que componen el discurs. En segon lloc, fem nostre la idea de Givón (1979) que proposa que hi ha processos de gramaticalització que van del discurs a la sintaxi. En aquesta línia hem pogut observar que la gramaticalització es dona en quatre fases. El punt de partida són les estructures paratàctiques. A continuació tenim un estadi encara paratàctic on un element anfòric recupera o anticipa el contingut d'una de les proposicions. Posteriorment, aquest element entrarà en relació amb una conjunció subordinant simple, tot i que en la fase incipient aquest nexa compost no estarà plenament gramaticalitzat. Finalment s'arriba a la fossilització de tot el complex que, a partir d'ara, ja podrà funcionar com una unitat lèxica.

Tal com han fet notar autors com Badia (1960 i 1973) entre d'altres, les fases intermèdies de formació d'aquests nexos complexos hipotàctics es caracteritzen per una polisèmia abundant. Un mateix nexa pot expressar diferents valors adverbials. La interpretació de la subordinada no correspondrà únicament del nexa sinó que es decidirà a partir d'altres factors com ara l'alternança modal indicatiu/ subjuntiu.

Montse Batllori i Avel·lina Suñer
montserrat.batllori@udg.es i avellina.sunyer@udg.es
Universitat de Girona
Facultat de Lletres
Departament de Filologia i Filosofia
Plaça Ferrater i Mora, 1
17071 Girona

6. BIBLIOGRAFIA

- Alcover, A. M. i F. de B. Moll (1930-1961) *Diccionari català-valencià-balear: inventari lexical i etimològic de la llengua catalana*, Palma de Mallorca. [<http://dcvb.iecat.net>]
Badia i Margarit, A. M. (1960) "Dos tipos de lengua, cara a cara", *Studia Philologia*, I, pp. 115-139.

- Badia i Margarit, A. M. (1973) “Els orígens de la frase catalana” dins A. M. Badia i Margarit, *La llengua catalana ahir i avui*, Barcelona, Curial, pp. 11-28.
- Badia i Margarit, A. M. (1973) “Ramon Llull, creador de la prosa catalana” dins A. M. Badia i Margarit, *La llengua catalana ahir i avui*, Barcelona, Curial, pp. 29-43.
- Badia i Margarit, A. M. (1981) *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i quatre, pp. 321-4.
- Badia i Margarit, A. M. (1994) *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopedia Catalana, §§ 145.4-146.4.
- Bartol Hernández, J. A. (1986) *Oraciones consecutivas y concesivas en las «Siete Partidas»*, Salamanca, Universidad de Salamanca.
- Bartol Hernández, J. A. (1988) *Las oraciones causales en la Edad Media*, Madrid, Paraninfo.
- Batllori, M.; C. Sánchez i A. Suñer (2000) “La evolución del sistema de nexos adverbiales del español: un proceso cíclico entre pragmática y sintaxis (el caso de *que*)”, *Lengua, discurso, texto (I Simposio Internacional de Anàlisis del Discursio)*, Madrid, Visor Libros, vol. I, pp. 227-239.
- Batllori, M. i A. Suñer (en premsa) “Valors adverbials associats a la conjunció *que*: un estudi històric” apareixerà a *Caplletra*.
- Bassols de Climent, M. (1956) *Sintaxis latina*, Madrid, CSIC, 2 vol.
- Buridant, Cl. (2000) *Grammaire nouvelle de l'ancien français*, Paris, S. I., SEDES.
- Cuenca, M. J. (1991) *La oració composta: la subordinació*, Valencia, Publicacions de la Universitat de Valencia.
- Coromines, J. (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- Ernout, F i F. Thomas (1953) *Syntaxe latine*, 2ª edició, Paris, Klincksieck.
- Fabra, P. (1982) *Sintaxi catalana*, Barcelona, Editorial Aqua.
- Galán, C. (1999) “La subordinación causal y final” dins I. Bosque i V. Demonte, eds., *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid, RAE/Espasa Calpe, cap. 56, pp. 3597-3642.
- Garachana, M. i M. R. Vila (2003) “Formación de los valores discursivos de *porque*” dins *Actas del VI Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*, Madrid, Universidad Complutense de Madrid – UAM – Universidad de Alcalá de Henares [En premsa].
- Givón, T. (1979) *On understanding grammar*, New York, Academic Press.
- Halliday, M. i R. Hassan (1976) *Cohesion in English*, Londres, Longman.
- Haudry, J. (1973) “Parataxe, hypotaxe et corrélation dans la phrase latine”, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, LXVIII, 1, pp. 147-186.
- López, Á. (1999) “Relaciones paratácticas e hipotácticas” dins I. Bosque i V. Demonte, eds., *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid, RAE/Espasa Calpe, cap. 54, pp. 3507-3548.
- Meyer-Lübke, W. (1974 [1a ed. 1890-1906]) *Grammaire des langues romanes*, reimpressió, Paris, Laffitte Reprints, 4 vol.
- Moreno Cabrera, J.C. (1985-6) “Tipología de la catáfora paratáctica: entre la sintaxis del discurso y la sintaxis de la oración”, *ELUA*, 3, pp. 165-192.
- Nadal, J. M. i M. Prats (1982) *Història de la Llengua Catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- Par, A. (1923) *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle (Saale), Max Niemeyer Verlag: Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie (Begründet von Prof. Dr. Gustav Gröber).

- Pérez Saldanya, M. (1999) "El modo en las subordinadas relativas y adverbiales" dins I. Bosque i V. Demonte, eds., *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid, RAE/Espasa Calpe, cap. 50, pp. 3308-3311.
- Roberts, I. i A. Roussou (2003) *Syntactic Change. A minimalist Approach to Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Solà, J. (2001) "Relatives i consecutives, comparatives, causals, etc." dins J. Solà, ed., *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, § 21.6.2, pp. 2538-2540.
- Väänänen, V. (1968) *Introducción al latín vulgar*, Madrid, Gredos.

CORPUS

- Bernat Metge = Par, A. (1923) *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle (Saale), Max Niemeyer Verlag: Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie (Begründet von Prof. Dr. Gustav Gröber).
- Eiximenis, F. *Dotzè*, edició coordinada per Xavier Renedo i Sadurní Martí [en premsa].
- Eiximenis, F. *Terç*, edició de treball de Xavier Renedo per a les O.F.E. [en premsa].
- Eiximenis, F. = Martí, S. (2002) "Les cartes autògrafes de Francesc Eiximenis" dins A. Rossich, M. Vilallonga i D. Prats, *Miscel·lania d'homenatge a Modest Prats*, Universitat de Girona, pp. 235-250.
- Epistolari de la València medieval* (I), Introducció, edició, notes i apèndixs a cura d'Agustín Rubio Vela, Barcelona / València, Abadia de Montserrat / IIFV, 2002, 2a edició.
- Epistolari de la València medieval* (II) Introducció, edició, notes i apèndixs a cura d'Agustín Rubio Vela, Abadia de Montserrat, IIFV, 1998.
- Jaume I, Rei de Catalunya – Aragó, *Llibre dels fets del Rei en Jaume*, edició, estudi introductori i concordances a cura de J. Bruguera, Barcelona, Barcino (Col·lecció Els Nostres Clàssics B 10 i 11), 1991.
- Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Proa: Clàssics Catalans, a cura de J. Moran i J. A. Rabella, 2001.
- Ramon Llull, *Llibre de Virtuts e de Pecats*, Palma de Mallorca, Nova edició de les obres de Ramon Llull (NEORL), vol. I, Patronat Ramon Llull, 1990.
- Sant Vicent Ferrer, *Sermons*, edició i estudi introductori a cura de T. Martínez, València, Tres i Quatre, 1993.